

TADEJA KERŽE

Predšolska vzgoja med družino in inštitucijo

Smo v času javne razprave ob sprejemanju novega družinskega zakonika, v katerem želi aktualna politična oblast na Slovenskem globoko poseči v naravno tkivo družine ter ga, še mnogo temeljiteje, kot je to počela že doslej, preoblikovati po svojih (anti)vrednotah. Ob tem razveseljuje precej živahen kritični odziv katoliške skupnosti na tovrstna prizadevanja. Hkrati ta protest nekoliko tudi preseneča. Zdelo se je namreč, da je doslej večina slovenskih katoličanov skoraj povsem nekritično pristaja na družinsko politiko, ki je v zadnjih nekaj desetletjih odvzemala družini kos za kosom od nabora pristojnosti in jih dodeljevala državnim ustanovam.

Še več, včasih se je zdelo in se še zdi, da smo katoličani prvi, ki razumemo vrtčevsko vzgojo za najboljši model, s katerim naj bi država pravzaprav podpirala družino in krepila funkcije, ki naj bi jih le-ta izvajala, to je rojstvo in vzgoja otrok. Društva, ki sama sebe imenujejo za katoliška in hkrati prodružinska, bodo tako v prve vrstice svojih vsakokratnih pobud zapisovala zahteve po več vrtcih in njihovi brezplačni dostopnosti. Da bi v njih zapisali zahteve po krepitvi tistih socialnih pobud, ki bi krepili samo družino, npr. denarna podpora za posameznega otroka neposredno družinam, uveljavitev dohodka za matere, ki se posvetijo izključno družini ipd., ni bilo (kaj prida dosti) slišati.

Predpostavka, da bo država z drago mrežo vrtčevskih ustanov uspešno rešila svoj demografski primanjkljaj in pozitivno

odgovarjala na vedno zahtevnejše vzgojne izzive, se v praksi ni potrdila, se ne potrjuje in upam si trditi, da se ne v bližnji ne daljni prihodnosti ne bo. Porazno stanje na področju naravnega prirastka slovenskega prebivalstva in še bolj zaskrbljujoči vzgojni problemi samo še potrjujejo tezo, da bo slej ko prej potrebno začeti z resno družinsko politiko, ki bo to osnovno celico družbe krepila in je ne več sistemsko rušila. Da je država to zares počela, namreč načrtno rušila družino, se je dokončno potrdilo ob tokratnem predlogu novega družinskega zakonika.

Koliko gneva o stranpoteh obstoječega družinskega modela in koliko privoščljivega napovedovanja skorajšnjega konca 'preživelega' modela organizacije najintimnejših medčloveških razmerij smo slišali na javni razpravi v parlamentu s strani najvišjih

krogov t. i. stroke in pristojnega ministrstva. Resnično zadosti, da je zdrznilo celo z obstoječim skoraj vedno zadovoljne katoliške kroge, ki preko tega res niso mogli več iti čisto mirno. Jim bo to dalo misliti o dogajanjih, ki so doslej pripravljala stanje, v katerem smo se zdaj znašli, ali pa se bodo zgolj zadovoljili s kozmetičnim izboljšanjem stanja, na kakršno so naleteli?

Pričujoči zapis je spodbuda k temeljitejšemu premisleku, kaj smo s seboj in svojimi otroki ter z družino kot tako počeli doslej, da smo jo pritirali do roba, ob katerem ni več jasno, ali bo padla ali ostala. V njem sem se osredotočila na najobčutljivejši čas, v katerem naj bi se družina postavila na noge in zaživela kot polnokrvni organizem, to je čas vzgoje otrok v predšolski dobi. Da je družina ravno v tem obdobju deležna intenzivnih motenj s strani družbe, se kaže v naraščajočem številu ločitev vedno redkejših zakonskih zvez, pa tudi v zaskrbljujoče naraščajočih izvenzakonskih razmerjih.

Med temi motnjami, v mislih imam slabo politiko reševanja prvega stanovanjskega problema, pravočasnega zaposlovanja za določen čas, vedno spretnejši pritisk delodajalcev na število in čas rojstev otrok ipd., bi izpostavila zlasti vse agresivnejše promoviranje vrtčevske vzgoje kot najboljšega modela predšolske vzgoje. Pri tem najbolj skrbi dejstvo, da gre pri omenjenem za model, ki nima namena dopolniti družinske vzgoje, temveč jo preseči in v zadnji konsekvenci tudi ukiniti. Da to ni znanstvena fantastika, temveč v stvarnosti vedno otipljivejše dejstvo, postaja vse jasneje.

Tovrstne trditve bi želela podkrepiti z razgrnitvijo študij, ki sta prikazali vodilne teorije o predšolski vzgoji razvitega sveta v zadnji štirih desetletjih. Zlasti poučno se mi to početje zdi, ker so teorije, zapisane pred kar nekaj časa in v prostorih, oddaljenih precej daleč od nas, danes naša najotipljivejša stvarnost. V naravi idej je pač, da se kaj rade uresničijo, tudi tiste najslabše. Zato je prav, da se z njimi seznanimo in prepoznamo, koliko

je v njih nas in našega dejanskega razvoja, koliko pa je tistega, kar nas uničuje in ukinja.

1. RAZGRNITEV TEME

V pričujočem zapisu želim osvetliti pogled naše družbe na predšolsko vzgojo otrok, to je populacije od enega do šestih let, se pravi na vzgojo otrok od izteka porodniškega dopusta do vstopa v šolo. V mislih imam zlasti njeno vrednotenje otrokove vključenosti v družinsko okolje in širše družbene vzgojno-varstvene kontekste.

Pri tem me zlasti zanimajo stališča tistih, ki dajejo prednost dominantni oziroma celo izključni vlogi družine pri vzgoji otroka pred vstopom v šolo na eni strani, na drugi pa argumenti tistih, ki vidijo mesto predšolskih otrok predvsem v okviru ustanov, kot je vrtec ali organizirano individualno varstvo izven doma. V razpravi bom tako soočila dve študiji, ki razvijata različne poglede na mesto otroka v predšolskem obdobju. Natančneje, na eni strani gre za argumente avtorja Benjamina Spocka iz knjige *Nega in vzgoja otroka*, ki kažejo bolj v prid družinski vzgoji, na drugi strani pa za razmišljanja Ann Oakley v delu *Gospodinja*, v katerem slednja daje absolutno prednost vzgoji izven družine.

Po razgrnitvi argumentov posameznih teorij bom strnila njune ugotovitve ter sklepu podala svoj kritični komentar nanju.

2. ANALIZA

2.1. DRUŽINSKA VZGOJA

Švetovno znani ameriški pedagog Benjamin Spock, čigar knjige so doživele milijonske naklade, je s svojo kultno knjigo *Nega in vzgoja otroka* leta 1969 dosegel tudi slovenske bralce. Sledili so ponatisi, iz česar je moč sklepati, da je pomembno vplival na slovenski prostor in njegovo gledanje na nego in vzgojo otrok, zato se zdi upravičeno, da ga izberemo za našo analizo.

Kot že v uvodu omenjeno, je Spock zagovornik družinske vzgoje, zlasti pa se mu

zdi pomembna oziroma nezamenljiva vloga matere v prvem letu otrokovega življenja.¹ Ta njegova trditev je bila zlasti pomembna v času, ko so bili v slovenskem prostoru mladim materam dovoljeni le štirje meseci porodniškega dopusta, medtem ko je bila skrb za dojenčke po njihovi vrnitvi v službo prepuščena bodisi privatnemu varstvu bodisi otroškim jaslim. Do takšne ureditve je avtor kritičen.² Še več, otrokove potrebe po varnem okolju, v katerem se mu posveča ista in stalna oseba, po možnosti mati seveda, ne reducira samo na starost do treh let, ko je le-ta najbolj intenzivna, temveč jo razširja tudi v šolsko dobo.³

V svoji analizi poudarja otrokovo potrebo po individualni negi in vzgoji, ki mu jo v

njegovi predšolski dobi na najboljši način nudi mati oziroma družinsko okolje. Dopašča sicer možnost, da vzgojno-varstveno delo uspešno opravijo tudi osebe zunaj družine, in sicer pod pogojem, da svoj pristop k otroku kar najbolj približajo zakonitostim družinske vzgoje. Seveda pa to zunanjo pomoč razume zgolj kot dopolnilo, ki doma ne more nadomestiti.⁴

2. 2. INSTITUCIONALNA VZGOJA

Knjigo *Gospodinja* profesorice sociologije in socialne politike na londonski univerzi Ann Oakley, sicer avtorice številnih knjig s področja družine, položaja žensk in zdravstvenega varstva, sem izbrala, ker je, kot je sama

TAMINO PETELINŠEK: Atelje Jakova Brdarja, Ljubljana 2008.

zapisala v uvodu te knjige, "*napisana s feminističnega stališča: kljubuje konvencionalnim vrednotam, po katerih je delo moška dejavnost, dom pa ženska*".⁵

Svoje stališče je torej postavila v zavestno nasprotje tistega, katerega zagovornik je (do določene mere) tudi Benjamin Spock, namreč, da je za predšolskega otroka najboljša družinska vzgoja, za katero je najbolj odgovorna in kompetentna otrokova mati. Oakleyjeva na mesto družine postavlja zunajdružinske strukture, ki naj bi namesto nje veliko uspešneje opravljale poslanstvo vzgoje najmlajših otrok. Še več, avtorica knjige, nastale leta 1974, predvideva konec družine kot preživelega in celo škodljivega vzgojnega telesa.⁶ Predpogoj ukinitve vseh oblik zatiranja ženske je po njenem zrušitev 'mita o materinstvu', ki govori o nenadomestljivosti materine vzgojne vloge.⁷

V nasprotju s prepričanjem tistih, ki se jim zdi zdravo družinsko življenje nujni pogoj normalnega otrokovega razvoja, je ona mnenja, da zaposlovanje mater nima nobenega škodljivega vpliva na otrokov telesni, socialni, intelektualni ali čustveni razvoj. Za razliko od splošnega prepričanja, da je vzrok mladostniškega prestopništva materina zaposlitev, avtorica celo meni, da so otroci zaposlenih mater manj nagnjeni k prestopništvu kakor otroci mater, ki so ostale doma. Zaposlene matere se namreč znajo veseliti s svojimi otroki in so manj razdražljive kakor matere, ki so doma,⁸ hkrati pa se le-te v glavnem posvečajo gospodinjenju ravno takrat, ko otrok potrebuje pogovor, spodbudno igro ali telesno navzočnost.⁹ Po njenem so raziskave družin mladostniških prestopnikov pokazale, da le-ti niso čutili prikrajšane za mater, temveč za očeta.¹⁰ V družinah, kjer gre za tesno navezo mati-otrok, je po avtoričnih besedah veliko več možnosti za fizično nasilje in čustvene zlorabe,¹¹ med katerimi zlasti izpostavi 'materino pretirano zaščitništvo'.¹²

Oakleyjeva se kritično sooči tudi z raziskavami institucionalizacije oziroma radikalne ločitve otroka od matere, npr. v bolnišnicah

ipd. Strokovnjaki so otrokove reakcije kot negativizem, zavračanje sesanja, hipertonijo, bruhanje, vpitje, otrplo spanje, drisko in hiranje, jok, zapiranje vase, pomanjkanje stikov z okolico, zavračanje igranja in otopelost razložili kot posledice šoka ob izgubi matere, ki so ga poimenovali sindrom prikrajšanosti za mater.¹³ Po avtoričinem mnenju pa pri tem ne gre za sindrom prikrajšanosti za mater, temveč za prikrajšanost za odraslega človeka, ki bi nenehno in ljubeče skrbel zanje.¹⁴

Po njenem mnenju je trditev, da otrok potrebuje mater, nova in pretanjena oblika antifeminizma, s katero poskušajo moški ženske še močnejše privezati na otroke in se obenem izogniti očetovski odgovornosti.¹⁵ Avtorica vidi rešitev v osvoboditvi iz tesne povezave mati-otrok z najzgodnejšim navezovanjem otroka na več oseb, s čimer bi bile matere razbremenjene ujetosti na ta ozki segment svojega življenja in bi si s tem razširile svoje poklicne možnosti in prostor osebnega razmaha.¹⁶ Kot primer take vzgoje avtorica navede izraelske kibuce, v katerih otroke vzgajajo ločeno od staršev v vrtcih, v katerih zanje skrbi več oseb.

Ti otroci kot odrasli ne kažejo zaostalosti v razvoju, so srečni otroci, ki imajo občutek varnosti in zaupajo svetu. Ena izmed posledic, ki poudarja skupno življenje z vrstniki, je ta, da postanejo otroci bolj čustveno odvisni drug od drugega kakor pa od odraslih.¹⁷ Izoblikuje se drugačna osebnost, osebnost brez čustvene globine. Odrasli, ki so jih tako vzgojili, kot otroci niso doživeli pretanjenih prilagajanj, rahločutnosti in zaupnosti, ki se porajajo v odnosu zgolj dveh oseb. Tesne vzajemnosti se niso naučili. Čisto preprosto ne morejo vzpostaviti intenzivnih odnosov, ker niso intenzivni ljudje.¹⁸ Navedene raziskave jo tako samo še potrjujejo v prepričanju, da ima institucionalna vzgoja prednost pred družinskim tipom vzgoje, kajti ta rodi osebnosti, ki niso sposobne globoke človeške povezanosti in jim je s tem prihranjeno veliko trpljenja.¹⁹

Ann Oakley je izrazita zagovornica institucionalne vzgoje. V njej vidi možnost

za emancipacijo ženske od vloge matere in gospodinje ter s tem široko odprtje možnosti na osebnostnem in poklicnem področju. Institucionalna vzgoja ima po njenem tudi prednost za otroka, saj ga izvzame iz ozkega okolja družine, v kateri je zelo pogosto deležen psihičnega in fizičnega nasilja, zanemarjanja svojih razvojnih potencialov ipd.

3. ZAKLJUČEK

V sklepu pričujočega prikaza želim na strnjen način povzeti dognanja raziskave in jih kritično pretresti.

Ugotovitve Benjamina Spocka o nujnosti družinskega življenja, ki predvideva materino navzočnost, nego in vzgojo, se mi zdijo dokaj prepričljive. Pri njegovem izvajanju sem pogrešala zlasti dva momenta, ki ju je izpostavila Ann Oakley: a) pomembnost očetove vloge v družini, tudi pri vzgoji otrok, in b) poudarek na materinem osredotočenju na vzgojo otrok in manj na gospodinjska opravila.

Zelo pomembno se mi zdi poudariti vlogo očeta v družini, zlasti danes, ko ga v družini kronično primanjkuje. Oče je zelo pomemben v razmerju do svoje žene, kajti le iz trdnega zakona lahko zraste srečna družina. Potem je ključna njegova vloga posrednika med okoljem in družino, saj s svojo skrbjo in samozavestjo ženi in otrokom omogoča prostor potrebne varnosti. Nenadomestljiva je tudi očetova neposredna vzgojna funkcija v sklopu doma, kajti oba roditelja imata enako pomembni vlogi, ki pa se tudi precej razlikujeta. Prav se mi zdi, da je padlo nekaj meja med moškimi in ženskimi opravili, npr. moški previja, pestuje otroka, ga vozi v vozičku, se z njim igra ipd., vsekakor pa sem mnenja, da se vloge in opravila, ki so bolj pisana na kožo posameznega spola, ohranjajo. To ne pomeni, da bi bilo katerokoli delo tabu za nasprotni spol, če je to pač potrebno, vendar se mi zdi napačno popolno brisanje mej, kjer bi morali vsi vedno opravljati vse, ne glede na sposobnosti in zainteresiranost.

Zlasti dragocena je misel, naj se mati, zlasti tista brez zaposlitve zunaj doma, manj

obsesivno ukvarja s kvaliteto svojega gospodinjstva, temveč naj svoja gospodinjska opravila podredi svojemu vzgojnemu poslanstvu. Pri tem se mi zdi zelo pomembno, da je otrok že od malega udeležen pri vseh opravilih, saj se na ta način nauči vseh potrebnih veščin, ki mu bodo prišle prav v življenju, brusi si značaj (npr. sodelovanja z drugimi, vztrajnost, poiskati motivacijo za delo, ki ti najbolj ne ustreza ipd.) Z Oakleyjevo se zato ne strinjam, da bi se gospodinjsko delo in ukvarjanje z otroki kakorkoli izključevalo. Iz lastne izkušnje vem, da poleg že navedenih vzgojnih prednosti sodelovanje pri gospodinjskih opravilih otroku dviguje samozavest (deležen je pohvale, vidi sadove svojega truda itd.), obenem pa ti opravi niso tako zahtevni, da se zraven ne bi pogovarjal z otrokom, prepeval, se smejal, mu pripovedoval ipd.

Teze Ann Oakley se mi v glavnem zdijo vprašljive. Najbolj se mi zdi sporna misel o ukinitvi družine, češ da je prostor a) ženske zasužnjenosti in b) otrokovega zatiranja.

Najprej nekaj besed o domnevno družbeno vsiljenem navezovanju otroka na mater in iz tega izhajajoči njeni nesvobodi. To se mi zdi čisto preprosto mit. Mati je z otrokom povezana že, ko je še v maternici. Tudi če ga razumsko zavrača, ta vez obstaja, in če se ga celo znebi s splavom, nasilno presekanje omenjene vezi pusti za seboj trajne posledice, pa če si to prizna ali ne. Vez med materjo in otrokom se po rojstvu samo še krepi in je lahko vir osebnostnega razmaha vsake ženske, le če ima podporo v družini in širši družbi. Otrok ženski ni (nikoli povsem) vsiljen od zunaj, izhaja namreč iz nje, je z njo kar najtesneje povezan, nihče drug je ne more tako pripeljati k sebi kot ravno njen lastni otrok. Otrok za žensko ni ovira, temveč največja priložnost, da svoje življenje izživi polno in predvsem v skladu s svojim najglobljim bistvom. Mati se ne more uresničiti na račun otroka ali celo mimo njega, temveč ob njem. Le če živi z njim, seveda ne zanj, ampak z njim, lahko v polnosti najde samo sebe.

Glede družinskega nasilja nad otroki pa je potrebno povedati naslednje. Nedvomno se

nasilje, tudi in zlasti nad otroki, žal dogaja po številnih družinah in nanj se veliko premalo opozarja, še manj pa se ga preprečuje. Vendar iz tega ne moremo skleniti, da je zato potrebno družino ukiniti in jo nadomestiti z institucijami. V institucijah se nasilje nad otroki žal prav tako dogaja, če ne v še večjih razsežnostih. Po drugi strani pa je že iz izvajanj same avtorice razvidno, da institucije ne morejo nadomestiti temeljnega vzgojnega poslanstva – to je skozi tesen, dolgotrajen, zvest, oseben, naklonjen, topel in ljubeč odnos razviti vso paleto čustev in občutij, ki so temeljni predpogoj za normalne medčloveške odnose. Dokaz za to trditev se mi zdijo sedanje generacije otrok, ki jih pri enajstih mesecih starosti vključijo v vzgojne ustanove in jih skozi leta intenzivno socializirajo. Rezultati take vzgoje so zaskrbljujoči: visoka samomorilnost in odvisnost od raznih drog ter široke palete zlorabe elektronskih medijev in iger na srečo, pasivnost in otopelost, pomanjkanje iniciativnosti in interesov, nesposobnost sodelovanja in fizičnega dela, nizka stopnja funkcionalne pismenosti in slaba splošna razgledanost, politična brezbriznost, nesposobnost navezovanja trajnih odnosov, promiskuitetno spolno vedenje, nizka zmožnost samostojnega odločanja, nepripravljenost prevzeti odgovornost za svoje življenje, kar se kaže v bivanju v "hotelu mama" globoko čez dobo mladostništva, prelaganje vzgoje lastnih otrok na druge ipd.

Ob izteku tega premisleka želim zapisati prepričanje, do katerega me je privedla osebna izkušnja in opazovanje življenja drugih ljudi ter mi ga je navsezadnje potrdila tudi ta kratka raziskava, in sicer, da je družina bistveni predpogoj za zdrav razvoj človeka.

V zadnjih desetletjih je bila predmet raznih eksperimentov, do tega, da so jo do nerazpoznavnosti reorganizirali ali jo celo ukinili, vendar doslej niso iznašli boljšega načina, s pomočjo katerega se iz malega otroka razvije zdrava, uspešna in predvsem srečna osebnost. Vsaka družina ima probleme, ima senčne plati, vendar kljub vsemu vedno znova pride-mo do sklepa, da je celica poročenih zakoncev in njunih otrok temelj naše družbe. Družina je bila in je pred družbo, zato mora biti družba v službi družine in ne obratno, kot denimo dandanes, ko družba spodkopava temelje dru-žine in ji jemlje vedno več njenih pristojnosti. Država je dolžna družino podpirati in, če ji družina poveri vzgojne naloge (ko npr. vpiše otroka v šolo), je prav, da jih država izvaja tako, da ne ruši vrednot družine, temveč jih podpira in krepi družinino avtoriteto.

-
1. Prim. Benjamin Spock, *Nega in vzgoja otroka*, Ljubljana 1975, 502-503.
 2. Prim. Benjamin Spock, n. d., 503-504.
 3. Prim. Benjamin Spock, n. d., 505.
 4. Prim. Benjamin Spock, n. d., 347.
 5. Ann Oakley, *Gospodinja*, Ljubljana 2000, 7.
 6. Prim. Ann Oakley, n. d., 237.
 7. Prim. Ann Oakley, n. d., 218.
 8. Prim. Ann Oakley, n. d., 225.
 9. Prim. Ann Oakley, n. d., 227.
 10. Prim. Ann Oakley, n. d., 225.
 11. Prim. Ann Oakley, n. d., 231-235.
 12. Prim. Ann Oakley, n. d., 236.
 13. Prim. Ann Oakley, n. d., 220.
 14. Prim. Ann Oakley, n. d., 222.
 15. Prim. Ann Oakley, n. d., 224.
 16. Prim. Ann Oakley, n. d., 228-229.
 17. Prim. Ann Oakley, n. d., 230.
 18. Prim. Ann Oakley, n. d., 230-231.
 19. Ann Oakley, n. d., 230-231.